

Uddrag fra Mandø sogns præste- og degnehistorie

Af Musse Beck.

.....

Fogtmann var en anden og mere energisk type end sin forgænger, han ønskede tydeligt nok orden i sagerne, og allerede et halvt års tid efter sin tiltrædelse tog han fat på at få sat skik på degne- og skoleholderspørgsmålet. Meget belejligt ønskede den gamle degn at holde op på grund af alder, og dette meddelte Fogtmann sin biskop i et brev af 7. januar 1767. Han skrev blandt andet at menigheden tidligere ikke havde haft nogen degn, men skiftedes til at forrette embedet indtil de blev kede af det og traf aftale med den som nu havde søgt sin afsked. Denne degn var sandsynligvis den samme som degnen Niels Mortensen hvis gæld til præsten Hans Chr. Junghans' enke i 1754 blev betalt af pastor Thorning. I sine yngre dage sejlede Niels Mortensen med hollandske skibe som mange af øens andre mænd, og i 1767 må han virkelig have været meget gammel eftersom en af hans sønner, Ib Nielsen, var født omkring 1705. Fogtmann fortæller i sit brev at degnens indtægter var for små til at man kunne leve af dem: 1 skilling danske af hver altergæst til hver af de tre store højtider, 1 skilling danske af hver fadder ved barnedåb og 10 mark årligt for at ringe med kirkeklokken og feje kirkens gulv. Det kunne højst blive til 6 rigsdaler om året, og alene af den grund burde degne- og skoleholderembedet efter Fogtmanns mening slås sammen, men dertil kom at den nuværende skoleholder, Peder Carstensen, ikke egnede sig til at varetage begge embeder, da han var født "uden brugelige ben" og gik på knæene. Skoleholderen blev lejet af mandøboerne for et halvt eller et helt år ad gangen til en løn som begge parter nu kunne blive enige om, på årsbasis mellem 9 og 10 rigsdaler. Der var hverken degnebolig eller skolehus på øen, og det er klart både af dette og de følgende breve at Fogtmann fandt det absolut nødvendigt at få bygget i det mindste et skolehus (2).

Den første reaktion på Niels Mortensens afsked og Fogtmanns planer kom naturligt nok fra Peder Carstensen, der jo måtte se sit eksistensgrundlag truet hvis præsten fik magt som han havde agt.

Peder Carstensen var tilflytter, men havde været skoleholder på Mandø i 13 år og undervist i kristendom, læsning, skrivning og regning. Samme dag som Fogtmann skrev sit brev, forfattede Peder Carstensen en ansøgning til biskoppen med de allerydmygste bønner om at måtte få degneembedet. På grund af sit handicap havde han ikke andre muligheder for at forsørge kone og børn, og skoleholderlønnen foreslog dårligt nok. Hans chancer var dog ikke store, for Fogtmann var tydeligt nok ikke interesseret i at støtte hans ansøgning, tværtimod gik hans bestræbelser ud på, med hold i loven og med øvrighedens hjælp, dels at få bygget skolehuset og dels at få besat et kombineret degne- og skoleholderembede med en kvalificeret mand. Herom skrev han til herredsprovst Jens Høhne i Vester Vedsted den 30. januar; han anmeldte at der trods kongeligt påbud hverken var degnebolig eller skolehus på Mandø og anmodede provsten om at lade anmeldelsen gå videre til rette vedkommende i Ribe, "at det kan blive landets beboere som selvejere pålagt, at koste og istandsætte et skolehus jo før jo heller, at også denne menighed engang kunne blive forsynet med en mand, der til gavns kunne forrette både degne- og skoleembedet, hvoraf det første alt er ledigt, og det sidste vorder ledigt til førstkomende påske ...". Det år faldt påsken i april, der skulle altså handles hurtigt på begge sider inden en ny aftale blev aktuel.

Provsten sendte Fogtmanns brev videre til biskoppen, hvis befaling til mandøboerne om at bygge en degnebolig er dateret den 6. februar. Af en eller anden grund, måske fordi vinteren lagde hindringer i vejen, modtog Fogtmann først dette brev den 25. februar og har vel derefter læst det for menigheden fra prædikestolen. I et brev af 2. marts til pastor Grundahl i Farup beskrev han så mandøboernes reaktion. De svarede at de var fattige og uformuende og klagede "som sædvanligt" over ringe indtægter og mange byrder. Skulle de endelig gøre noget ville de indrette en skolestue i et par fag hus, men leje en ugift skolemester som ikke behøvede egen bolig. Hvad degnen angik mente de nok at de også fremover kunne klare sig med en af deres egne. Fogtmann konkluderede at der skulle bruges skrappe midler for at få mandøboerne til at opfylde deres forpligtelser, og at det skulle pålægges dem at give degnen en løn han kunne leve af.

I Mandø-Posten nr. 101/1984 er der en artikel af en unavngivet forfatter om mandøboernes næste træk i stridighederne, nemlig en bønsskrivelse til biskoppen dateret den 26. marts 17673. Skrivelsens indledning må forfatteren have fejllæst, med mindre det usandsynlige skulle være forekommet at der på samme tid var to forskellige handicappede skoleholdere. Forfatteren har læst indledningen sådan at mandøboerne protesterede mod den degn og skoleholder biskoppen havde sendt til øen, "da denne ... person befmdes et ganske usselt og skrækkeligt menneske at være på sine lemmer, da han ikke i det mindste selv kan føre sig af eller i sine klæder, men må behøve andres hjælp dertil, så vi kan ikke erkende ham at være i stand til at forrette nogen degnetjeneste ...". Det må nu nok handle om Peder Carstensen som de altså havde kendt og åbenbart accepteret som skoleholder i 13 år, mens de lige så lidt som Fogtmann ønskede ham som degn. Desværre forringer den noget forvrøvlede tolkning af indledningen troværdigheden af den øvrige tekst (når en tekst virker forvrøvlet og usammenhængende er fejlen næsten altid "oversætterens" - folk var ikke dummere den gang end de er i dag), men det følgende er sikkert kernen i mandøboernes protest. Efter en meget malende beskrivelse af de usle kår de levede under - øen havde mest "borg og gæld" og var opfyldt af mange fattige enker og små faderløse børn - kom det egentlige, nemlig om biskoppen dog ikke ville forskåne dem for at få pålagt flere udgifter end de havde i forvejen. De havde knap nok råd til at vedligeholde deres egne huse, hvordan skulle de så få råd til at bygge skolehus og degnebolig? De ønskede ikke at blive bebyrdet med fremmede degne og skoleholdere, det var for dyrt, men ville gerne fortsat bruge deres egne.

Fogtmann vedblev dog ufortrødent med sine bestræbelser og kunne den 3. september 1767 meddele biskoppen at han nu havde fundet den ugifte Hans Ivarsen fra Mjolden til hvervet som skoleholder på Mandø, men i betragtning af de ringe indtægter ansøgte han om at manden også måtte blive kaldet til degn. Hans Ivarsen blev også ansat i begge embeder, men der gik kun et par år før han den 3. oktober 1769 sendte sin afskedsansøgning til biskoppen. Mandøboerne var misfornøjede med at biskoppen havde fastsat skoleholderens løn efter hartkornet, de lod deres vrede gå ud over Hans Ivarsen og nægtede at betale, og for

de resterende 20 rigsdaler årligt var det ham ikke muligt at holde hus. Peder Carstensen kom dog ikke tilbage i embedet, hans tid som skoleholder var definitivt forbi selvom han blev boende på øen med sin efterhånden talrige familie, for Fogtmann fandt i løbet af de næste måneder en ny degn og skoleholder, Henrik Hansen, der kom til Mandø omkring februar 1770 og i det mindste var der i Fogtmanns tid som præst. Men skolehus eller degnebolig blev det ikke til før næsten ti år senere.

I februar 1768 sendte Fogtmann en indberetning til biskop Jørgen Bloch i Ribe Om skoleforholdene kunne Fogtmann nu i det mindste skrive at skoleholderen blev kaldet af biskoppen selvom der stadig intet skolehus var. Han havde fri kost og seng hos dem hvis børn han underviste, og den årlige løn var 6 rigsdaler. Om vinteren blev der holdt skole så længe det var lyst, om sommeren 5 timer både formiddag og eftermiddag.

Noter:

1. Disse oplysninger stammer fra Wibergs præstehistorie, Mandø kirkebog 1722-1804 (LAN) og Landsarkivet i Åbenrå.

2. Dette og Fogtmanns følgende breve, Peder Carstensens ansøgning og korrespondancen om degnene findes i Ribe Bispearkiv C 4-51 Uregistreret korrespondance angående Hvidding herred 1765-78 (LAN).

3. Mandø-Posten 101/1984 side 304 "Når een er for mange".

4. Ribe Bispearkiv C 4-773 Præsteindberetninger til biskop J. Bloch 1766-1769 (LAN).

5. Indberetninger med besvarelser til de af fmanråd Oeder stillede spørgsmål ang. skibsfarten og fiskeriet i Danmark. RTK. 235.18-19. Danske Kammer 1771-73. Diverse sager (RA).